

חג הפסח: האם עוגיות פפושדו כשרות לפסח

פתיחה

הגמרא במסכת פסחים (לה ע"א), דנה בשאלה, מאלו מינים אפשר לעשות מצה ולצאת ידי חובה בפסח. חכמים לומדים מהפסוק 'לא תאכל עליו חמץ, שבעת ימים תאכל מצות', שרק מיני דגן שיכולים להחמיץ יוצאים בהם ידי חובה, אבל דגן ודוחן וכדומה שרק מסריחים (פעולה כימית שונה) - אין יוצאים בהם ידי חובה.

רבי יוחנן בן נורי חולק וסובר שאפשר לעשות מצה גם מאורז, ובטעם היתרו נחלקו. לפי הירושלמי (חלה א, א) עולה שנחלקו בשאלה מה נחשב חימוץ, כאשר רבי יוחנן מרחיב את ההגדרה ולכן כולל גם אורז. **הפני יהושע** (שם כה ע"ב) ביאר אחרת וטען שרבי יוחנן מסכים שאורז לא מחמיץ, אלא שהוא סובר שאפשר לצאת ידי חובה בפסח גם במינים שלא מחמיצים. ובלשון הגמרא:

"אלו דברים שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח: בחטים, בשעורים, בכוסמין, ובשיפון, ובשיבולת שועל. הני כן, אורז ודוחן לא. מנהני מילי (= מניין דבר זה)? אמר רבי שמעון בן לקיש: אמר הפסוק 'לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות', דברים הבאים לידי חימוץ אדם יוצא בהן ידי חובתו במצה, יצאו אלו שאין באין לידי חימוץ אלא לידי סירחון."

בעקבות מחלוקת חכמים ורבי יוחנן וחג הפסח, נעסוק הפעם בעניינים הקשורים להלכות מצה, ובפרט בדיני מצה עשירה. כפי שנראה, המחלוקת בין הפוסקים בהלכות מצה עשירה, משליכה על השאלה האם מותר לאכול עוגיות ממצה עשירה (עוגיות פפושדו). כמו כן נעסוק בדיני מצה שמורה, ונראה את מחלוקת הראשונים בשאלה מאימתי יש לשמור את המצה.

מצה עשירה

כפי שראינו בפתיחה, כאשר מערבבים את הקמח במים לכל הדעות העיסה מחמיצה, ומצד אחד אפשר לעשות ממנה מצה, אך מצד שני אם משתהים יותר מדיי זמן ולא אופים אותה היא הופכת להיות חמץ. דנו הפוסקים בעקבות סתירה בדברי הגמרא בשאלה, מה הדין כאשר מערבבים את הקמח עם מי פירות:

מצד אחד הגמרא במסכת פסחים (לה ע"א) מביאה בשמו של ריש לקיש, שאדם האוכל בפסח עסה שנילושה במי פירות (= מצה עשירה) - פטור מכרת, מכיוון שרק עיסה שיכולה להחמיץ חייבים על אכילתה כרת, אבל עיסה שנילושה במי פירות כלל לא מחמיצה, ממילא אין איסור כרת באכילתה,

מצד שני הגמרא לאחר מכן (לו ע"א) כותבת בשם רבן גמליאל, שלא זו בלבד שאסור ללוש קמח במי פירות, אדרבה, הוא מחמיץ מהר יותר מקמח שנילוש במים רגילים, ולכן צריך לשורפו מיד. אמנם חכמים חולקים ולשיטתם אפשר לאכול במהירות את העיסה ולא לשורפה, אבל גם הם מודים שלכתחילה אין ללוש.

מחלוקת הראשונים ולהלכה

ביישוב הקושיה נחלקו הראשונים:

א. **רש"י** (ד"ה אין) תירץ שיש איסור ללוש עיסה במי פירות, וכפי שכותבת הגמרא העיסה מחמיצה באופן זה מהר יותר. כאשר רבן גמליאל כתב שאין איסור ללוש קמח במי פירות ולאכול, כוונתו הייתה שאין באכילת עיסה זו איסור כרת וכפי שבדרך כלל עוברים כאשר אוכלים חמץ, אבל איסור לאו ישנו (וכמו אכילת חמץ נוקשה (שהוא חמץ שלא ראוי כל כך לאכילה) ולכן איסורו בלאו ולא בכרת).

ב. **רבינו תם** (שם), **הרמב"ם** (חמץ ומצה ה, ב) ו**הרא"ש** (ב, יג) חלקו על רש"י וביארו אחרת את היחס בין הסוגיות. לשיטתם אין כלל איסור ללוש קמח עם מי פירות, כאשר הגמרא מביאה בשם רבן גמליאל שעיסה שלשו אותה עם מי פירות מחמיצה במהירות, כוונתה למקרה בו התערבו מים עם מי הפירות, שהשילוב של שניהם מזרז את תהליך החימוץ. ובלשון הרמב"ם:

"חמשת מיני דגן אלו אם לשן במי פירות בלבד בלא שום מים לעולם אינם באין לידי חמוץ אלא אפילו הניחן כל היום עד שנתפח הבצק הרי זה מותר באכילה, שאין א מי פירות מחמיצין אלא מסריחין, והוא שלא יתערב בהן שום מים בעולם, ואם נתערב בהן מים כל שהוא הרי אלו מחמיצין."

להלכה נחלקו השולחן ערוך והרמ"א (תסב, ד): א. **השולחן ערוך** פסק כדעת רוב הראשונים, שאין איסור ללוש עיסה במי פירות בגלל שהעיסה לא מחמיצה ב. **הרמ"א** חשב לדעת רש"י שאסור ללוש, אם כי במקום צורך גדול (למשל בשביל חולה, זקן וכדומה), גם לשיטתו אפשר לסמוך על דעת המקילים (ועיין הערה¹).

עוגיות פפושדו

על בסיס מה שראינו, אפשר להבין את מחלוקת הרב עובדיה והרב אליהו ביחס לעוגיות מצה עשירה (כגון פפושדו). כאשר העיסה של העוגיות נילושה במי פירות בלבד, אין מחלוקת שלדעת הספרדים העוגיה כשרה לכתחילה לאכילה (ושלא דעת האשכנזים המחמירים). המחלוקת ביניהם סבבה סביב השאלה, אם מתערבים מים וחומרים נוספים במהלך תהליך הייצור:

א. **הרב אליהו** טען, שלמרות שמנקים את המכונות בין אפייה לאפייה בין, בפועל כאשר מדובר באפייה בכמויות כל כך גדולות ובמפעלים ענקיים, אי אפשר באמת למנוע כניסה של מים למכונות. מה עוד, שבמהלך הייצור מכניסים חומרים מתפיחים שחלקם עלולים להחמיץ את העיסה כיוון שהם מורכבים ממים, וכן בשוקולד המפוזר על חלק מהעוגיות יש מים.

ב. **הרב עובדיה** לעומת זאת טען שלא נכנסים מים בתהליך הייצור, וגם אם נכנסים דואגים לשטוף את הצינורות בין כמו שצריך. כמו כן נראה, שלא סבר שהחומרים המתפיחים שמוסיפים מעורבים במים. משום כך לשיטתו, מדובר בעיסה רגילה שנילושה במי פירות שמותרת לספרדים באכילה.

¹ יש להוסיף שגם לדעת השולחן ערוך אין לאכול מצה כזו בליל הסדר, מכיוון שצריך לאכול 'לחם עוני', והיא איננה נחשבת לחם עוני. כאשר עירבבו מים במי בפירות (ואפו אותה מיד), לדעת **הב"ח** בדיעבד אפשר לצאת בה ידי חובה, והיא נחשבת לחם עוני. **המגן אברהם והחך יעקב** (תסב, ב) חלקו על דבריו וכתבו שמצה זו נחשבת מצה עשירה לגמרי שלא יוצאים בה ידי חובה.

מצה שמורה

הגמרא בפסחים (מ"א) דורשת מהפסוק 'ושמרתם את המצות', שיש 'לשמור את המצות'. לכאורה הוראה זו תמוהה, שהרי וודאי שצריך להשגיח שלא יתערב חמץ באפיית המצה, ומה באה לחדש הגמרא? נחלקו הראשונים:

א. **רש"י** (לח ע"ב ד"ה ושמרתם) סבר שיש דין נוסף במצה, מעבר לשימור מפני חימוץ - צריך לעשותה לשם מצווה, וכפי שציצית יש לעשות לשם מצוות ציצית. ב. **הרמב"ם** (ה, ח) חלק ונקט על פי ביאורו של הגר"ז (מועדים וזמנים ג, רסג), שהחידוש במצה שלא די בכך שיידעו שלא החמיצה על פי סימני החימוץ, אלא צריך לראות את תהליך הייצור ולוודא שלא תחמיץ, ואין צורך בכוונת 'לשמה'. המחלוקת ביניהם משפיעה על שאלה נוספת, האם צריך לאכול מצה שמורה כל פסח. לדעת **רש"י** (גיטין י"א ע"א ד"ה ואדם), רק בליל הסדר שמקיימים מצוות מצה יש עניין 'לשמור את המצות', ולא בשאר החג. בדעת **הרמב"ם** (ה, ט) לעומת זאת יש שהבינו, שכיוון שלא מדובר בשימור לשם מצווה אלא בשימור מיוחד ממדים, יש לדאוג לשימור מיוחד זה בכל חג הפסח (ועיין הערה²).

זמן השמירה

להלכה פסק **השולחן ערוך** (תנג, ד) כדעת רש"י, שהמצה שאוכלים בליל הסדר צריכה להיות מצה שנעשתה לשם מצווה. **ערוך השולחן** (שם, כג) הוסיף, שטוב לחשוש לדעת הרמב"ם, ובכל חג הפסח לאכול מצות שנשמרו באופן מיוחד ממדים. ממתי צריך לשמור את המצה לשם מצת מצווה (לדעת רש"י) או ממדים (לדעת הרמב"ם)? נחלקו הראשונים:

א. **הרי"ף** (יב ע"א בדה"ר) ו**הרמב"ם** (חמץ ומצה ה, ח - ט) נקטו, שיש לשמור את החיטים כבר משעת הקצירה. ראייה לדבריהם הביאו מלשון רבא (פסחים מ"א), שהורה לאנשים בשדה הקוצרים את התבואה, שיזהרו בשעת הקצירה שלא ייגע בחיטים מים, כדי שיישארו שמורות. ובלשון הרי"ף:

"ומיבעי ליה לאיניש לנטורי (= וצריך האדם לשמור) קימחא דפיסחא מעידן קצירה, דאמר קרא ושמרתם את המצות. ואמר להו רבא להנהו דמהפכי כיפי (= לקוצרים שהופכים את העמרים בשדה) כי מהפכיתו, הפיכו לשום מצה, כלומר היזהרו בהן שלא יבוא עליהם מים."

ב. רבא הוכיח שצריך לשמור את המצות משעת הקצירה, מכך שמצות שאפה גוי פסולות. הגמרא דחתה את ראייתו של רבא וכתבה, שיתכן שמצה של גוי פסולה למצת מצווה בגלל שהתחילו להשגיח עליה לאחר נתינת המים בבצק, אבל אם בזמן נתינת המים כבר שמרו על המצה, ייתכן שהיא כשרה ולא צריך להשגיח מזמן הקצירה.

כך פסק גם **הר"ן** (יב ע"א בדה"ר ד"ה ומיבעי), שחלק על הרמב"ם וטען שרבא קיבל את דחיית הגמרא, ומעיקר הדין לא צריך לשמור על החיטים משעת הקצירה אלא משעת הטחינה. הסיבה שרבא בכל זאת הורה לקוצרים לשמור את החיטים משעת הקצירה היא שהוא החמיר על עצמו, אבל אין זה מעיקר הדין. ובלשונו:

"ומיבעי ליה לאיניש לנטורי קמחא דפסחא מעידן קצירה: ודאי דלמצוה מן המובחר הכי עדיף, ומיהו אפשר שאף על פי שלא עשה כן אלא שלקח חטים מן השוק ושמרה לשם מצה יצא ידי חובה. ובגמרא אמרין דשימור דלישה לא הוי שימור כלומר מקמי לישא הוא דבעי שימור, אבל כל ששמר את החטים קודם לישא יצא."

ג. **גאון אחד** (מובא בר"ן) סבר, שבשעת הדחק מותר לקחת אפילו קמח מהשוק, שלא יודעים שנטחן לשם מצה. בביאור שיטתו כתב הר"ן, שיתכן שהוא סבר שכאשר הגמרא אומרת שמצה שמורה משעת לישא לא יוצאים בה ידי חובה, הכוונה לכתחילה, אבל בדיעבד ובשעת הדחק יוצאים ידי חובה.

להלכה

נחלק האחרונים בפסק ההלכה:

א. **השולחן ערוך** (תנג, ד) פסק, שלכתחילה עדיף לקחת חטים שנשמרו כבר משעת הקצירה וכדעת **הרמב"ם**. מכל מקום גם חטים שנשמרו משעת הטחינה כשרות וכדעת **הרא"ש**, ובשעת הדחק אפשר לסמוך אפילו על שיטת **הגאון** שהביא הר"ן, שקמח שנלקח מהשוק כשר למצות, ולא חוששים שמא נפלו עליו מים, החמיץ ונפסל (ובזמן הזה צריך קמח עם הכשר לפסח).

ב. **הפרי חדש** חלק ופסק כדעת הרמב"ם, שיוצאים ידי חובה בליל הסדר רק במצות שנשמרו משעת הקצירה. **הביאור הלכה** (ד"ה טוב) הוסיף שלכתחילה ראוי לחוש לשיטתו, מכיוון שיש מספר ראשונים הסוברים כך. מכל מקום כאשר אין בשוק חטים כאלה, אפשר לסמוך על השולחן ערוך ולאכול מצות שנשמרו החיטים משעת הטחינה, ובלשונו:

"ודעת הפרי חדש דשימור משעת קצירה לעיכובא ואפילו בדיעבד, וכדבריו נמצא בכמה ראשונים דשימור הוא משעת קצירה. ואף דאם לא ימצא מצה ששמור מעת הקצירה לשם מצה, בוודאי נולד לסמוך על דעת השולחן ערוך ולברך ברכת אכילת מצה מכל מקום לכתחילה בוודאי נכון להחמיר למצה של מצוה ליקח דווקא מצה שמורה מעת הקצירה."

מצב המצות בזמננו: כיום, כאשר קונים מצות מהמכולת יש שנקראות שמורות ויש נקראות רגילות. למעשה, גם המצות הרגילות נחשבות שמורות מכיוון ששומרים אותן משעת הלישה, וכאמור לדעת השולחן ערוך מצה כזאת כשרה לליל הסדר. מצות שמורות נקראות "שמורות", כי הן שמורות כבר משעת הטחינה וכדעת הרמב"ם.

חג שמח! קח לקרוא בשולחן החג, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שעוד אנשים יקראו³...

² בדורות האחרונים, התעוררה מחלוקת סביב מצת המכונה, שנוצרה בעקבות דעת הרמב"ם שצריך כוונה לשמה. יש שסברו בעקבות הרשב"א (א, טו), שכשם שקטן אינו יכול ללוש מצה לשם מצווה, כך לחיצה על כפתור המכונה אינה הופכת את המצה לשם מצת מצווה. לעומת זאת יש שסברו שיש לחלק בין מכונה לקטן, ולחיצה על כפתור המכונה נחשבת כעשייה לשמה של האדם המשגיח על המכונה. מכל מקום כפי שכתב **הט"ז** (תס, א), גם לדעת המחמירים אין צורך שהקצירה בשדה תעשה ביד ולא במכונה.

³ מצאת טעות/נקודה לא ברורה? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל או לשים את הדף במקומך? מוזמן: tora2338@gmail.com